

GARDA DEZSŐ

A GYERGYÓI TUTAJOZÁS TÁRSADALOMRAJZÁHOZ

A gyergyói tutajozásra vonatkozó első adataink a XVII. századból származnak. A gyergyóremetei hagyomány szerint a Portik családnév felbukkanása 1616-ban¹ a tutajozás létét igazolja, a családnév ugyanis a *parti* (vízparti) szóból eredne; viselői a Maros partján laktak és tutajozással foglalkoztak. Más vélemény szerint a „parti” munkacsoportot jelentett és a tutajozás szervezeti formájára utalt. E kétféle hagyomány kiegészíti egymást, hiszen a part mentén lakó és tutajozással foglalkozó családok már a XVII. század első évtizedében *partikba*, vagyis tutajszállító csoportokba szerveződtek, s ez a tény a tutajozás jóval régebbi, XVI. századi meglétét bizonyítja. A szóbeli hagyományoktól függetlenül, 1638-ból már írásos bizonyítékunk van a tutajjal való vízi szállításról,² részletesebb írásos emlékeink azonban csak a XVIII. században kezdődnek. Így a Gubernium 1703-ban 10 000 köbméter faligerenda leszállítását követelte Gyergyószéktől,³ 1714-ben⁴ és 1722-ben⁵ pedig a gyergyói tutajosok panaszainak kivizsgálására utasította a széki hatóságokat. Az 1785-ös,⁶ valamint az 1820-as összeírás⁷ szintén hozzásegít a korabeli tutajozás jobb megismeréséhez.

A reformkorban fellendülő közgazdasági tájékozódás során a marosi tutajozás is rövidesen az érdeklődés középpontjába kerül. Így Fodor András, Hunyad vármegye főorvosa,⁸ Bocskor János gyergyóremetei pap,⁹ valamint a költő Szentiváni Mihály¹⁰ 1838–39-ből értékes adatokat nyújt a gyergyói tutajozásról. Mindezeket szervesen kiegészítik Orbán Balázs leírásai.¹¹

E korai tudósításokat napjaink néprajzosi és történelmi tudományos alapokra helyezték. Kós Károly a népi árucere szemszögéből vizsgálta a tutajozást Erdély területén;¹² Palkó Attila a Maroshévíz–Régen közötti tutajozással foglalkozott;¹³ Tarisznyás Márton is értékes adatokkal gazdagította a gyergyói tutajozás történetét,¹⁴ Czeglédi János pedig bemutatta a tutajkészítést, a tutajozást és a tutajkereskedelmet, valamint ezek hatását a Maros menti településekre a XIX. században.¹⁵

E sorok írója a XVII–XIX. századi gyergyói tutajozásnak főleg a falvak társadalmára gyakorolt hatását tanulmányozta.¹⁶

Történelmi-néprajzi vizsgálataink során teljesebb képet nyerünk az egykor egy foglalkozásnak számító tutajkészítés és tutajozás különválásának folyamatáról, mindkét munkakör fejlődéséről és közelebbről a tutajosok életéről. E munkamegosztást, valamint a tutaj kereskedelem kialakulását követve, Gyergyóremete meg a többi gyergyói falu társadalmi rétegződésére vonatkozó megfigyeléseket is tehetünk.

Gyergyó északkelet felől a Gyergyói- és Csíki-havasok, délnyugatról meg a Görgényi-havasok koszorúzza medence északnyugati peremén helyezkedik el.

1. Az oklevelesen először 1331–34-ben jelzett gyergyói falurendszer a nemzeti szállásoknak agrártelepülésekké való átalakulása révén jött

létre.¹⁷ A XVI. század közepéig a települések többségükben faluosztódás, főleg pedig falukettőződés útján alakultak ki. Bár a falvak népességére vonatkozó adataink hiányosak, az adófizetők (jobbágyok, libertinusok) és a lófők száma alapján képet nyerünk a települések nagyságáról is.¹⁸

A gyergyói falurendszerrel az első teljes képet az 1614-es összeírás nyújtja, s egyszersmind a falvak nagyságát is bemutatja.¹⁹

Helység neve	Családok száma
Gyergyószentmiklós	209
Tekerőpatak	125
Gyergyóalfalu	104
Szárhegy	89
Gyergyóújfalu	77
Ditró	52
Gyergyócsomafalva	36
Gyergyóremete	26
Összesen	718

XVII. századi forrásaink – s itt főleg Ferenczi György regestrúrára gondolunk – már a lakosság foglalkozását is érzékeltetik. Eszerint a földművelés, állattenyésztés, kézművesség és a szárazföldi kereskedelem mellett a medence népessége a tutajfa szállításával is foglalkozott.

A XVIII. század összeírásai már részletesebb képet nyújtanak Gyergyó gazdasági életéről. Míg Gyergyószentmiklós a fejlett céhrendszernek és sokrétű kereskedelmi életnek volt a központja, Vasláb, Gyergyóújfalu, Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Szárhegy, Ditró és Gyergyóremete lakói a földművelésre kedvezőtlen természeti feltételeket a tutajkészítéssel és tutajozással kárpótolták, sőt a legtöbb faluban a fa vízi szállítása a lakosság alapfoglalkozása lett.

A XVII–XVIII. századi tutajjosságra vonatkozó részletes írásos emlékeink 1714-ből, illetve 1722-ből származnak. Olvasásuk hozzásegít a korabeli tutajozás körülményeinek megismeréséhez. Az 1714-ben 76 éves gyergyóremetei László János nemes mondja: „Régen két vagy három gát volt, úgy mint a Véczi és a Régeni, Gernyeszegi, azokon is több vám nem volt, ketten két pénzt adtunk, most úgy hallom, hogy azokon és a többin is két szál deszkát veszik vámba, ami ez előtt soha nem volt.”²⁰ Az előbbi tanúvallomás mellett hallgassuk meg György István 70 éves gyergyóremetei primipilust (lovas katonát) is, aki azt vallja, hogy „a Véczi, Régeni, Gernyeszegi gáton kívül sem vámot nem adtunk, nem is kértek, most a többieken is mindenütt vámlanak és sokakat a szegény tutajosokból megárestálnak, meg vernek”.²⁰

Már e két vallomásból felismerhető, hogy a XVII. század végén és a XVIII. század elején megváltoznak a tutajozás feltételei: véget ért a korlátozás nélküli vízi kereskedelem korszaka. Az erdélyi fejedelemség korában ugyanis a székelység alkotta az ország haderejének gerincét, s mivel képtelenek voltak a katonai szolgálatot zsolddal honorálni, az

ezzel járó anyagi nehézségeket igyekeztek bizonyos gazdasági előnyökkel ellensúlyozni, így többek között megakadályozták a Maros menti földesurak vámolási próbálkozásait.

2. Erdélynek Habsburg-uralom alá kerülése alapvetően megváltoztatta a tutajozás lehetőségeit. A bécsi vezető körök, akik már nem vetették igénybe a székelyek hadfölkelési kötelezettségeit, hatalmuk megszilárdításáért főleg a hűbérurakra támaszkodtak, akiknek kiváltságokat biztosítottak. Ilyen kiváltság volt a tutajoknak a malomgátakon való megvámolása is. Erdélynek az Osztrák Birodalom kereteibe való beilleszkedése elősegítette a majorsági gazdálkodáson alapuló nagybirtok megszilárdulását is, mert a Monarchia nyugati tartományai a vámkorlátozások ellenére mindinkább igényelték a keleti tartományok gabonaexportját. Ilyen körülmények között a jövedelmező gabonakereskedelem nemcsak a robotmunkán alapuló növénytermesztés fellendüléséhez járult hozzá, hanem a Maros menti malmok számának növekedését is elősegítette.

Következésképpen a XVII. század végén és a XVIII. század elején a malomgátak száma valósággal megsokszorozódott, a vámok értékét pedig a földesurak szinte önkényesen határozták meg. Ha a tutajos nem akart követelésük arányában fizetni, a legdurvább erőszakoskodásoktól sem riadtak vissza.

Balázs Tamás primipilus elmondja, hogy „sok helyben most meg arestállják a gátakon a tutajokat és puskát is fognak a szegény tutajosokra. A Bánffy Úr Gáttján is puskával lövöldöztek mi hozzánk”.²⁰ Hasonló esetről emlékezik meg Csiki Lukács primipilus is, amikor elmeséli, hogy „a Bánffy László Úr gáttján, amely vagyon Régenen feül, tutajos társainkat meg verték és arestálták”.²⁰ Hasonlóképpen járt Gergely András libertinus (szabados) is: „A Gernyeszegi Gáton Teleki Sándor Úr Ő Nagysága minket a gáton be nem bocsátott a gátvámért, hanem egy egész hétig ott kellett hevernünk és nagy bajjal egy hét múlva kellett a tutajról 60 szál deszkát adnunk és úgy bocsátott be a gáton. Azt is cselekedte velünk Teleki Sándor Úr, hogy a vámot megadtuk, mégis utánunk küldött és egy egész nap az utunkban tartott, meg akart veretni, nagy bajjal szabadulánk meg Ő Nagyságától.”²⁰ Csortán Ferenc pixidárius (gyalogkatona) szintén panaszkodik: „Szegény tutajos ember lévén, a Bánffy László Úr gáttján a mostani szokott vámot megadtam, mégis puskával lövöldözve inte hozzánk, sok illetlen dolgokat cselekedtek mi rajtunk. Az Abafái gáton is az igaz vámot megadtam, mégis Korda János Úr egy láb fámot mind ki vagdalta.”²⁰

A Gubernium mindaddig szemet hunyt a földesurak zsarolásai és kegyetlenkedései fölött, míg azok nem sértették meg az ő érdekeit is, egy időn túl ugyanis kötelező tutaj szolgálatra kényszerítette a Maros partján fekvő gyergyói falvakat. Így például 1703-ban a gyulafehérvári vár újjáépítésére az erdélyi kormányzóság nagy mennyiségű tutajfa leszállítását követelte: „A Fehérvári fortificatiohoz mostan felvett falivárakból repartitia hozzon 10 000 köbméter faligerendát, melynek is az alkalom szerint a hosszúsága két ölnyi, a vastagsága legfelyebb másfél singnyi legyen. Lévén azért kegyelmek Commissionhoz szállítását úgy admaturállyá, hogy még az idei vízen le szállítsa.”²¹

3. A földesurak kezdetben nem merték megvámolni és akadályozni az ilyen „királyi tutajokat”, később azonban ezeket is megvámolták. Portik Ferenc pixidárius mondja, hogy „Sárpataki Úr Ó Nagysága gátytyán puskával ránk támadván..., hogy az ország számára való fát Fejérvárra kellett vinnünk, abból is egy szálát el vontak, semmit az passusra nem tekintettek”.²⁰ Hasonló esetet panaszol Portik András primipilus is: „Szegény tutajosoknak volt passusuk az Generális Ó Excellenciájától, mégis Sárpataki Uram gátytyán megvámolták.”²⁰ A Habsburg vezető körök a földesurak e hatalmaskodásait az államérdekek szempontjából sértőnek tekintették, és Gyergyószéktől a panaszok sürgős kivizsgálását követelték.

A gyergyói királybíró 1714. január 23-án közli a „Méltóságos Regium Gubernium”-mal a földesurak visszaélésével kapcsolatos panaszok kivizsgálásának eredményét: „Akárom Nagyságtoknak Kegyelmeteknek alázatosan értésére adni, lévén parantsolatunk a Tekintetes Nemzetes Gyergyói Széknek Tiszteitől, hogy a Maros vizén lévő gátakon való vámolás dolgából Inquisitot perogálnak, melyre nézve tartozó kötelesség szerint akarván megnevezett Nemes Gyergyó Szék Tiszteinek parancsollattyának engedelmeskedni.”²⁰ A kivizsgálás alkalmat adott a gyergyói tutajosoknak panaszaik megszővegezésére is a földesurak hatalmaskodásaival szemben.

A levéltári adatok alapján megközelítő képet nyerünk a Maroson lévő gátvámok számának fokozatos növekedéséről. Eszerint a XVII. század 60–70-es éveiben csupán Marosvécsen, Régenben és Gernyeszegen volt malomgát, a századforduló táján azonban számuk nyolcra emelkedett, 1714-ben pedig forrásaink már a következő gátakról tesznek említést: Disznajó, Marosvécs, Falfalu (Korda János gátja), Régenen felül (Bánffy László gátja), Régen (Teleki Sándor gátja), Pyrád (Sárpataki gátja), Abafája (Korda János gátja), Gernyeszeg (Teleki Sándor gátja, azelőtt Csáky Istvánné gátja volt), Szentpál, Kutyalva, Marosbogát (Kecskési urak gátja).

Jelentősen emelkedett a gátvámok értéke is, ez sok helyt tutajonként két szál deszkát is jelentett, tovább növelve a tutajosok veszteségét.

A vízi kereskedelem bizonytalansága, a gátvámok növekedése jogosan váltotta ki a tutajosok elégedetlenségét. A panaszok ellensúlyozására 1714-ben a kormányhatóság egy polturában állapította meg a gátvámok értékét. A döntés a természetbeni szolgáltatások megszüntetését, illetve a pénzforgalom fellendítését célozta. A Gubernium határozatát azonban a földesurak nem tartották be, sőt a gátvámok értékét a többszörösére emelték, a pénzzel való fizetést pedig igen ritkán fogadták el. A váмок körüli visszaélések, illetve erőszakoskodások miatt ismét a kormányhatóságnak kellett közbelépnie.

1722-ben a gyergyóiak panaszai három csoportra oszthatók:

a) Az átlagosnál jóval nagyobb gátvámok követelésére a számtalan panaszos közül kiemeljük Kovács András szárhegyi primipilus vallomását: „Én az idén két tutajat vittem Károlyvár építésére, az egyikről Gernyeszegen négy szál lécet vettem számba, a másíkról egy szarufát. Gésén is hasonlóképpen, s mégis Rhédei Adám Úr gései tisztartója a darabon-

tokkal reánk ki jött, tolvajt kiabált, szidott tolvajoknak, ha a víztől hoz-zánk közel jöhettek volna, meg is vertek volna.”²²

b) A verések, letartóztatások és a fegyveres támadás elleni panaszok szinte egyetlen tanúvallomásból sem hiányoznak. Így például Szilveszter Mihály alfalusi primipilus: „Ennek előtte a gernyeszegi gáton megvám-lának, alá ereszténk Sárpatok mellé. Éjszakának idein fegyveres embe-reket a Méltóságos Úr, Teleki Sándor Úr utánunk küldvén, két legént közölünk megkötének, s vissza vivék, más nap nehezen szabadíták meg, de megismervén igaz dolgunkat, el bocsátá őket. A gései gátra mentünk az idén, Károlyvár építésére való fa tutajokon, passzusunk lévén, három tutajról huszonnégy pénz érő fát vönnek mindenikről el vámba. A Rhé-dei Ádám Úr Balog János nevű gondviselője rútol szidalmazván, hami-soknak, tolvajosoknak...”²² Ambrus Gergely ditrói pixidárius is panasz-kodik: „Engemet a Méltóságos Úr, Teleki Sándor Úr most három esz-tendeje egy éjjel és egy nap tartata tömleciben.”²²

c) A tutajszállítás erőszakos akadályozása. Egy gyergyóremetei pixi-dárius elmondja, hogy „a régeni Polgármester cövekeltette el Régenen feljel a Görgény vizibe szakított Maros vizit, mely mián több tutaj va-gyon most Régennél húsz tutajnál, akik alább nem mehetnek”.²² Mind-ezt a tutajok olcsó felvásárlása céljából tették, miként kiderül a szár-hegyi primipilus Győző Mátyás panaszából is: „Most a múlt hónapban a Méltóságos Úr, Teleki Sándor Úr a gernyeszegi gátyán a tutajokat le nem bocsátotta, úgy kelle fele áron tutajainkat el vesztegetnünk, ha el-bocsájtják vala, csak lementünk volna.”²²

A XVIII. századot illetően a tutajozás fellendüléséről beszélhetünk: 1722-ből származó idézett forrásunk 40 tutajost szólaltat meg. A meny-nyiségi növekedés változásokat idéz elő a tutajozással foglalkozók kö-zötti viszonyrendszerben. Rokaly Mihály vallja, hogy „a molnárok le verék tutajimról két Béresimet”²² ami a társadalmi munkamegosztást jelzi e foglalkozási ágban is. Az új viszonyrendszer a faluközösségen belül jelentkezett, és azt jelentette, hogy Gyergyó módosabb lakosai már nem foglalkoztak személyesen tutajszállítással, hanem ezt a feladatot a falu szegényebb lakóira bízták. Megállapításunkat megerősíti a gyergyó-remeteieknek az 1820-as összeírás alkalmával tett kijelentése: „A tehe-tősebb gazdák tutajokat és deszkákat készítenek, a szegényebb rendűek azokat alkalom szerint való fizetés mellett a Maros vizén a külső fátlan helységekre leszállítják.”²³ Felismerhető, hogy a tutajszállítás ebben az időszakban kezd különválni a tutajkereskedelemtől. A folyamatot nehéz szigorúan meghatározott évszámok közé szorítani, tény azonban, hogy megnyilvánulásai 1722-ben még nem általánosak, 1820-ban viszont már megosztják a falu társadalmát. E korszak jellemzőit talán úgy foglal-hatjuk össze, hogy megteremtődtek a feltételek a társadalmi munkameg-osztásra: a tutajkészítés, a tutajozás és a tutajkereskedelem mestersége kezd különválni.

4. A XIX. század harmadik, illetve negyedik évtizedében a tutajos-ság a Maros menti gyergyói falvak lakosainak alapfoglalkozása lett. A tutajkészítés, tutajozás, tutaj kereskedelem egyet jelentett a falulakók mindennapi életével, megélhetési lehetőségeivel, örömeivel és nehézsé-geivel.

A korszak másik fő jellemzője a tutajossággal kapcsolatos társadalmi munkamegosztás kiteljesedése. Forrásaink már külön foglalkozásként mutatják be a tutajkészítést, a tutajozást és a tutaj kereskedelmet.

a) Bocskor János gyergyóremetei pap elvezet minket a tutajkészítők körébe, bemutatja nehéz munkájukat, csekély jövedelmüket, majd felteszi a kérdést: „... a dolgok jelen állásában hol a fáradzott ezer s meg ezernyi kezek jutalma? Hej, sok kellett abból a fejszét készítő, igazító és kifenő pörösöknek! s hát a marhákban vallott kár pótlása miből telik ki? az elpusztult, elhullott igások vékony bőrből! És valljon a tutaj készítőink mi okból nem jutalmaztatnak méltólag a honi tutajozók által?” A választ is ő maga adja meg: „A tutaj készítő csekély jutalmaztatásának okai leginkább azok, kik készítendő tutajaikra előre szép summa pénzt felvévén, készítményeik árának meghatározását a rajtok segítő sz. régeni gazdák hatalmába engedni kénytelenek. Az is hihető, hogy a tutajkészítők csekély jutalmát a hírből ismeretes honi tutajkereskedők egyesülete okozza.”²⁴

Hasonlóképpen vélekedett Szentiváni Mihály, Bocskor János kortársa is: „A sanyarokról, mellyel a tutajkészítés jár, kényelemhez szokott embernek nincs fogalma, míg nem látja. Azonban azt legkevésbé számítja a roncsoló munkához és kevés pénzhez szokott székely. Ő azt hiszi, hogy ami nem kész pénze ára, azt ingyen kapja. A nyereszkezők igen jól tudják használni tudatlanságokat, egyet nem értésöket, szegényesöket s az eladók nagy csődületét, minél a vevőké még nagyobb, de okosan el tudják titkolni.”²⁵

b) Szentiváni Mihály 1839-ben még a következő megállapítást is tette: „Kik a tutajt zsoldért hajtják, béreseknek neveztetnek. Bérök a Lippáig evezésért s visszagyaloglásért körülbelül 36 váltó forintra megy.”²⁵ A *béres* szó tehát bérért való tutajszállítást jelentett. A béresek az út nehézségeinek leküzdéséért *nyáj*akba szerveződtek. Balázs József gyergyóremetei gyalogkatona 1838-ban elmondja: „Egy nyájba vittünk 12 fertály tutajokat.”²⁶ Erre a szervezési formára, az öregek elbeszélése szerint, a nehézségek együttes leküzdése érdekében volt szükség. Különösen Maroshévizig volt nehéz a tutajozás, mert e szakaszon kőszirtes a meder, alacsony a vízállás és kanyargós a folyó útja. A nehézségek leküzdése érdekében az elől haladó tapasztalt tutajos a következőket hangos figyelmeztetéssel vagy hangjelzéssel irányította a könnyebb vizek felé.

c) A tutajkészítés és a tutaj szállítás szétválása a tutajkereskedelemtől már régebbi folyamat. Korabeli iratok a tutaj kereskedők három csoportjáról beszélnek: aradi–lippaiak, szászrégeniek és gyergyóiak.

Az 1848 előtti időszakban a tutajkereskedelmet – a nemességgel megosztva – a második kereskedő csoport uralta. Az aradi–lippai, főleg a szászrégeni kereskedők részvénytársaságokba szerveződtek, és függő viszonyba kényszerítették Gyergyó tutajkészítéssel és tutajozással foglalkozó lakosságát. Bocskor János szerint „...máris létezik egyesület, mely a tutajkészítő falukat tagjai között felosztotta; békéjetele előtt gyergyói biztosai által minden némű körülményekről értesítvén, a veendő tutajok ára iránt honában határozólag rendelkezik, és Gyergyóban mu-

latása alatt szabályait a tutajvevésben és béresek fizetésében pontosan megtartja.”²⁷

d) A tutajkereskedők vagyónának gyarapodása lehetetlenné tette számukra a tutajszállítások személyes ellenőrzését, irányítását, illetve a tutajok eladását; szükségessé vált e kapcsolatot fenntartó személy beiktatása, akit a korabeli iratok *gondviselőnek* neveznek. Balázs János gyalogkatonára 1839-ben elmondja, hogy „én mint bérese az Exponens Úrnak egymás után le vittem a fertály tutajait, de edgyet is számba nem tudtam adni, az edgyezés szerint, nem jelent meg a gondviselő, idősebb Szász István Ökegyelme a tutajnak számba vételire”.²⁶ Szászrégentől a gondviselő a tutajszállítást Aradig irányította. Itt fő feladata a tutaj és a rajta lévő borvíz eladása volt: „Ötven három ládat adott el hitelbe Aradon odavaló kereskedő Mészáros János Úrnak per 15 R.f. [Rajnai forint] ládáját – Temesvárra vitetett a Veress Úr ládáiból először 12 ládat, másodszer kettőt, egy szekérré tett öt ládat és egy szekérré tett vectur 2 R.f.-ot. Temesvárra nemcsak az Exponens Úr ládáiból vitt, hanem a magáét is mind elvitte Szász István. A borvizeket pedig hogy eladta? és kinek? nem tudom, valamint azt sem, hogy a többi öt ládat az Exponens Úrnak kinek és mennyiért adta el, de ezeket a fia tudta – az Exponens Úr ládáit, melyeket Temesvárra vitt Szász István, nem adta mind el, mert hármat vissza vitetett Aradra, melyekbe az üvegek mind épek voltak, és ezekkel együtt adott 53 ládat Mészáros Jánosnak.”²⁶

A tutajozás társadalmi munkamegosztása szoros kapcsolatban volt a gyergyói falu gazdasági-társadalmi szerkezetével is; a foglalkozást vagyoni, illetve katonai-társadalmi helyzetük befolyásolta. E kapcsolatrendszer fő meghatározója a magántulajdonban lévő földbirtokok nagysága volt, a tavaszi meg a kora nyári mezei munkák, valamint a tutajszállítás időpontja ugyanis egybeesett. Ezért a nagyobb birtokos nem bízhatta feleségére és gyermekeire a mezőgazdasági munkák elvégzését, hanem szükség volt az ő munkájára, illetve irányítására is a termés előkészítése érdekében. Így a középbirtokos gazdák inkább tutaj készítésével, míg a kis- és törpebirtokosok, vagyis a falvak szegényebb rétegei főleg tutajozással foglalkoztak. A kereskedők meg a gondviselők a falvak módosabb gazdáik közül kerültek ki. E társadalmi munkamegosztás nem érintette Gyergyó jobbágy- és zsellérrétegeit. Az ő robotszolgáltatásaik között ott szerepelt a négynapos rövid út, vagyis „a tutajhoz szükséges fa kivágása és szállítása, valamint a nyolc napos hosszú út; gyakran azonos a tutajoknak a Maros vizén való leszállításával”.²³

Bocskor János szerint a tutajozás a földművelés elhanyagolásához vezetett. A reformkori szerző észrevételeit e sorok írójának agrártörténeti kutatásai is igazolják: eszerint a XVIII. század harmadik évtizedéhez viszonyítva a XIX. század elején a holdankénti termésátlag szinte a felére csökkent. E különbség láttán figyelembe kell vennünk azt a tényt is, hogy míg a XVIII. századi Gyergyó lakossága inkább a termékeny földeket vetette be, a XIX. században a népesség növekedésével a falvak a kevésbé termékeny földeket is művelés alá fogták.

A tutajozás közvetve hozzájárult a kézművesség és a kereskedelem fellendüléséhez is. Gyergyóremetén például 1785-ben még nem találunk

szakosodott mesterembereket, 1820-ban viszont már 2 kovács, 2 szabó, 1 asztalosmester és 3 boltos működött a faluban.²³ Más Maros menti falvak már ebben az időben valóságos kézműves központokká váltak. Szárhegyen például a XIX. század elején a következő kézműveseket jegyezték fel: „kovács mester 4, csizmadia 4, asztalos mester ember 3, kőműves 2, szabó mester ember 2, fa órát csináló 1, téglavető 10, kádár mester 8, malom mester 6...”²³ Mi több, a borvíznek tutajon való szállítása Gyergyó első gyárának megalapításához vezetett. A ditróiak vallomása szerint „vagyon ezen helység határán üveg csináló fábrika, az úgynevezett Borszék nevű helyben, ahol vagyon a híres savanyú víz is, némelyek szoktak ezen helység lakói közül onnat borvizet kiszállítani”.²³

A kézművesség föllendülése nyilvánvalóan kapcsolatban volt a tutajozással, hiszen a tutajok összekötésére használt láncok, valamint a tutajfa kivágásához és szállításához használt erdőlé láncok iránti kereslet kovácsmunkát, a borvíz ládákban való szállítása asztalosmunkát igényelt, az élelem és az ivóvíz tárolására használt sajtárok és kártyák pedig a kádárok munkáját feltételezték. A tutajozás hatása a boltok számának növekedésében is kimutatható; a béresek legtöbbször itt vásárolták meg az utazáshoz szükséges élelmet.

A tutajozás az eredeti tőkefelhalmozást is elősegítette, s ezzel hozzájárult a helyi polgárság kialakulásához. Ugyanakkor a lakosság többségét alkotó szabadparaszti réteg számára is gazdasági erőt jelentett, hiszen jövedelmezősége a Maros menti, gyergyói falulakók vallomása szerint jóval felülmúlta „a szántás-vetés beneficiumát”.²³

A tutajozásból származó gazdasági erő nemcsak a földesurak elleni harcban jelentett előnyt, hanem szárazság, árvíz és járványok idején, valamint a családtagoknak a sorozatos külső háborúkban való elvesztése során is védelmet, biztonságérzetet kínált a gyergyói családoknak.

Ez a viszonylagos biztonságérzet kihatott a falvak népességének növekedésére is: egyrészt pozitívan befolyásolta a lakosság szaporodását, másrészt elősegítette a bevándorlást. Talán ezzel magyarázható, hogy a XIX. század első felében tizenhétre emelkedett azoknak a gyergyói településeknek a száma, amelyeknek egy része a tutajozásnak köszönhetett keletkezését. Ezzel párhuzamosan a régebbi települések nagy része valóságos mamutfalvakká nőtt. 1839-ben a gyergyói falurendszer a Szentiváni Mihály tanulmányában²⁵ a következő képet mutatta (csillaggal jelöltük a nem tutajos helységeket, Gyergyóholló és Gyergyótölgyes pedig nem a Maroson, hanem Moldva felé, a Kis-Besztercén tutajozott):

Helység neve	Lakosok száma
Gyergyószentmiklós*	6250
Gyergyóalfalu	4313
Szárhegy	2514
Ditró	3654
Gyergyóremete	2759
Gyergyócsomafalva	1835
Gyergyóújfalva	2348
Kilyénfalva	1005
Gyergyóvárhegy	766

Helység neve	Lakosok száma
Maroslaka	555
Bél bor	439
Vasláb	615
Gyergyóholló	600
Tekerőpatak*	1456
Gyergyótölgyes	720
Gyergyóbékás*	659
Zsadánpataka*	900
Összesen	30 988

A tutajozás sajnálatos módon a gyakori italfogyasztást is elősegítette, hiszen az egyezkedések során a gondviselő vagy a kereskedő itallal próbálta meggyőzni feltételeiről a tutajost meg a tutajkészítőt. Az ital nemcsak az ősi faluközösségi viszonyok bomlásához járult hozzá, hanem a család-ot összekötő szálakat is meggyengítette.

5. Az 1848–49-es polgári-demokratikus forradalom jelentősen megváltoztatta a tutaj kereskedelem erőviszonyait. A szászrégeni tutajkereskedők által kizsákmányolt gyergyói katonacsaládok támadása Régen ellen, az úgynevezett „régeni vásár”, vagyis Szászrégen felgyújtása és kirablása időlegesen meggyengítette a szász kereskedők egyeduralmát, és lehetőséget adott a már előző korszakban kialakult, de még gyenge pozíciójú helyi polgárság megerősödésére. A forradalom utáni időszakban a Mélik–Puskás részvénytársaság biztosított magának döntő szerepet a gyergyói tutajkereskedelem lebonyolításában. Ez a monopólium könyörtelen kamatokkal igyekezett függő helyzetbe kényszeríteni a gyergyói tutajos falvak lakosságát. A részvénytársaság megbízottai a néptől igen alacsony áron vásárolták össze az erdei arányjogokat, és Mélik például egy 12 holdas erdőért egy birka árát adta. Rusz és Monor lakosságának egy-egy templomot építtetett, amiért cserébe hatalmas erdőségeket kapott. Ezenkívül óriási erdőségei voltak a Gyergyói-havasokon, Bélbörban, Borszéken és a Dusa patakán, Gödén innen. Ez óriási erdőségek faanyagának nagy részét a Maroson tutajjal szállították le.

A tutajosok és a tutajkészítők sorsa nemhogy javult volna, hanem egyre romlott. A Mélik-boltban bármikor kaptak kölcsönre élelmet, italt, ruhát, még pénzt is, természetesen vigyázva, hogy az érték a gazda teherbíró képességét meg ne haladja. Így történt, hogy legtöbbjük, amikor a munka befejeztével elszámolt, nemhogy munkájáért pénzt kapott volna, hanem adósságban maradt. A kizsákmányolás, a szenvedés a nép ajkán a gyergyói tutajozás központjában, Gyergyóremetén ilyen rigmussá formálódott:

*Remete, Remete kiszökött a hegyre,
Minden eszét, kedvét a tutajba vette,
A zacskó zsíros volt, s a kutya elvitte.*

6. Az erdőkkel való rablógazdálkodás a fenyvesek nagy részének kiirtásához vezetett. A tutajozás méretei 1880–1922 között csökkentek;

ekkor már csak szórványos tutajozásról beszélhetünk. Ez az az időszak, amidőn a marosi tutajozás központja a Maroshévíz–Magyaró közötti területekre tevődött át.

A fűrészgyárak számának növekedése, a gyergyói vasút kiépítése is hozzájárult a tutajozás jelentőségének csökkenéséhez, majd fokozatos megszűnéséhez. Az első világháború után, 1922-ben még úsztak le tutajok a Maroson, de azután megszűnt a kereskedelemnek és az áruszállításnak ez a formája, mely évszázadokon át kihatott Gyergyó lakosainak mindennapi életére.

*

A fentiekben a gyergyói tutajozás korszakbeosztására törekedtünk. A rendszerezésnél figyelembe vettük a politikai események hatását, a gyergyói falu gazdasági-társadalmi szerkezetét és főleg a tutajozás keretében végbemenő társadalmi munkamegosztást. Az eredmény rövid képlete a következő:

- 1) A XVI. század, 1688-ig a tutajozás szabadságának az időszaka.
- 2) Az 1688–1714 közötti időszak a polgári fejlődést gátló hűbéri társadalom részéről a malomgátrendszer kiépítésének időszaka.
- 3) 1714–1820 között a hűbéri társadalmi viszonyok akadályozzák a tutajozással jelentkező prekapitalista termelőerők fejlődését. A földesurak önkényeskedése a malomgátaknál szinte általános, és akadályozza a vízi kereskedelmet. E mostoha körülmények ellenére tovább növekszik a tutajozás, és a gyergyói falvakban megteremtődnek a feltételek a vízi szállítással kapcsolatos társadalmi munkamegosztásra, sőt e folyamat kezdeteivel is találkozunk.
- 4) 1820–1848 között a tutajozás a Maros menti falvak lakóinak fő munkalehetőségeként hozzájárul a társadalmi munkamegosztás kiteljesedéséhez és általánosodásához. A gyergyói tutaj kereskedelem a szászrégeni részvénytársaságok kezében összpontosul.
- 5) 1848–1880 között a gyergyói tutaj kereskedelem lebonyolításában a helybeli polgárság gazdasági pozíciói megerősödnek és uralkodó szerepük lesz a Gyergyóból kiinduló tutajforgalom irányításában.
- 6) 1880–1922 között a gyergyói erdők nagy részének kiirtása és a vasútvonal kiépítése a tutajozás csökkenéséhez, majd megszűnéséhez vezet.

Összefoglalva: a Gyergyói-medence fejlődésében a tutajozás hozzájárult a vidék elszigeteltségének megszüntetéséhez; megélhetési lehetőséget biztosított a Maros menti falvak számára, részben pótolva a szántóföld terméketlenségét; ezzel megakadályozta vagy csökkentette a kivándorlást; a gazdasági-társadalmi fejlődés tőkés útját egyengette.

JEGYZETEK

¹ Székely oklevéltár. V. Kvár 1896. 240–243. és Kelemen Lajos: *Gyergyószék lestrája 1616-ból*. Genealogiai Füzetek V(1907). 83.

² Ferenczi György: *Regestrum Ecclesiae S. Nicolai in Girgio factum per Georgium Ferenczi Sacerdotem Coelibem 1629* = Veszely Károly: *Egyháztörténeti adatok*. Kvár 1853. 144.

- ³ Állami Levéltár, Csíkszereda. F. 26. XXVII. csomó, 13. sz.
- ⁴ Mike Sándor családi levéltára 1714. január 23. Állami Levéltár, Kolozsvár.
- ⁵ Uo. 1722.
- ⁶ Országos Levéltár (a továbbiakban rövidítve OL), Bp. 1785. évi urbáriális összeírás.
- ⁷ Uo. 1820. évi urbáriális összeírás.
- ⁸ D.F.A. [Fodor András]: *A Maroson mint Erdély legnagyobb folyó vizén mostan divatozó kereskedésről s ezt nagyon hátráltató okokról.* Nemzeti Társalkodó 1837. I. 138–142. és 145–161.
- ⁹ Bocskor János: *A szép tavasz beköszöntésével a gyergyói tutajozó széke-lyeknek I) fáradsága. II) jutalma.* Uo. 1838. II. 26–36. és 1839. I. 33–37.
- ¹⁰ Vándor [Szentiváni Mihály]: *Közlemények Erdélyről.* Gyergyó. Uo. 1839. II. 143–153.
- ¹¹ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népis-mei szempontból,* II. Pest 1869. 5, 77–78, 104, 121–122, 128–131, 134, 137–138. és 145–147.
- ¹² Kós Károly: *Népélet és néphagyomány.* Tíz tanulmány. Buk. 1972. 14–17.
- ¹³ Palkó Attila: *Tutajozás a Maroson.* Élet és Tudomány XXX(1973), 42. sz. 1978–1981. és *Tutajozás a Maroson.* Korunk Évkönyv 1979. 202–212.
- ¹⁴ Tarisznyás Márton: *Gyergyó történeti néprajza.* Tíz tanulmány. Buk. 1982. 172–179.
- ¹⁵ Czeglédi János [Markos András]: *Tutajozás a Maroson a múlt században.* Ethn. LXXX(1969). 212–234, 431–446. és 537–556.
- ¹⁶ Garda Dezső: *Gyergyói tutajosok a XVII–XVIII. században.* Művelődés XXXIV(1981). 5. sz. 44–45; *A gyergyóremetei tutajosok a XIX. században.* Acta Hargitensia I. 1980. 85–95. és *Plutăritul în bazinul Giurgeului (sec. XVII–1348).* Acta Musei Napocensis XXI(1984). 227–238. L. még Székely László: *Az utolsó remetei tutajos.* Művelődés XXXIV(1981). 7. sz. 42–43.
- ¹⁷ Bővebben Garda Dezső: *Képek Gyergyószentmiklós történetéből.* Korunk XLI(1982). 710–715.
- ¹⁸ *Székely Oklevéltár,* II. Kvár 1876. 221, 269.
- ¹⁹ Állami Levéltár, Kolozsvár. Székely láda, 56. csomó, VIII. sz.
- ²⁰ Uo. Mike Sándor családi levéltára, 1714.
- ²¹ Állami levéltár, Csíkszereda. F. 26, 13. sz.
- ²² Mint 20: jegyzet. 1722.
- ²³ OL. 1820. évi úrbéri összeírás.
- ²⁴ Bocskor, i.m. 33.
- ²⁵ Szentiváni, i.m. 153.
- ²⁶ Mint 21. jegyzet. F. 26, 779. sz.
- ²⁷ Bocskor, i.m. 35.